

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMY DIKTANT VA UNI TASHKIL ETISH

Yulduz Muxiddinova¹

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

KEYWORDS

boshlang'ich sinf o'quvchilari,
ta'limiy diktant matnlari,
yozma nutqni shakllantirish,
imlo va punktuatsiya
ko'nikmalari, savod o'rgatish
jarayoni, eshitib yozish
faoliyati, diktant turlari
(nazorat, ijodiy, og'zaki,
so'zma-so'z), ta'limiy
maqsadlar, didaktik tamoyillar,
ilg'or pedagogik texnologiyalar,
darsda mustahkamlash
bosqichi, matn tanlash
mezonlari, yosh psixologik
xususiyatlari, o'quvchilarning
diqqatini shakllantirish,
o'qituvchining metodik
mahorati, milliy qadriyatlar
asosida ta'lim berish,
boshlang'ich sinflarda nutq
madaniyatini rivojlantirish

ABSTRACT

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ta'limiy diktant o'tkazishning mazmuni, maqsadi va ahamiyati chuqur yoritib berilgan. Diktant — o'quvchilarning imlo va yozuv malakalarini mustahkamlash, tinglab tushunish, eslab qolish va yozma nutqni rivojlantirishda muhim metodlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ta'limiy diktantlar o'quvchilar bilimni nazorat qilish bilan birga, ularda mustaqil fikrlash, diqqat-e'tibor, eslab qolish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Maqolada ta'limiy diktantlarning turlari, ularni tashkil etish bosqichlari, dars jarayonida ulardan foydalanish usullari hamda pedagogning bu jarayondagi roli keng yoritilgan. Shuningdek, diktant matnlarini tanlashda e'tibor berilishi lozim bo'lgan didaktik talablar, yosh xususiyatlarini hisobga olish, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi va milliy qadriyatlarni aks ettirish masalalariga ham alohida to'xtalib o'tilgan. Maqolada ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida diktantlarni samarali tashkil etish tajribalari ham keltirilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun amaliy ahamiyat kasb etadi va o'quvchilarning savodxonligini oshirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15563584**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

KIRISH

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligini shakllantirish, ularning yozma nutqini to'g'ri, aniq va ifodali ifodalash qobiliyatini rivojlantirish ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa, o'quvchilarning yozuv malakasini shakllantirishda diktantlar asosiy o'quv vositasi sifatida e'tirof etiladi. Diktantlar orqali o'quvchilar faqatgina imlo qoidalarini emas, balki tinglab anglash, nutqni eslab qolish, tahlil qilish, fikrni yozma

¹ Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

shaklda ifodalash kabi ko'nikmalarni ham egallaydilar. Shuningdek, ta'limiy diktantlar o'quvchilarda e'tibor, xotira, aniqlik, mustaqillik kabi fazilatlarni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Boshlang'ich ta'lim – bu shaxsning ilk bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili va savod o'rgatish darslarida o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish, imlo va punktuatsiya qoidalarini o'zlashtirish muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan ta'limiy diktantlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligini mustahkamlovchi muhim vositalardan biri sanaladi. Diktant orqali o'quvchining nafaqat imlo darajasi, balki eslab qolish, tinglab tushunish, mantiqiy fikrlash, mustaqil yozish qobiliyatlari ham rivojlanadi.

Ta'limiy diktant — bu o'quvchilarning yozma nutqini shakllantirish, imloviy va grammatik bilimlarini mustahkamlash, ularni amaliyotda qo'llash malakasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi mashq turi hisoblanadi. Ta'limiy diktantlar orqali o'qituvchi o'quvchilarning imlo va tinish belgilari qoidalarini qanday o'zlashtirganini aniqlashi, zarur hollarda ularni tuzatish, mustahkamlash choralarini belgilashi mumkin.

Diktantlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, eshitish asosida xotirada saqlash va uni yozuvga tushirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon bolalarning intellektual rivojlanishiga, nutqiy faolligiga, tilga nisbatan hurmat tuyg'usining paydo bo'lishiga olib keladi.

Ta'limiy diktantning vazifalari:

1. O'quvchilarda savodxonlikni shakllantirish;
2. Imlo va tinish belgilarini o'rgatish hamda mustahkamlash;
3. Nutq madaniyatini rivojlantirish;
4. Eshitib anglash, eslab qolish va yozma nutqda ifodalash qobiliyatlarini kuchaytirish;
5. O'quvchilarda e'tibor, aniqlik, tezlik va hushyorlikni rivojlantirish;
6. Har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini aniqlash va baholash.

Ta'limiy diktant turlari:

1. Oddiy diktant.

Bu eng ko'p qo'llaniladigan diktant turi bo'lib, o'qituvchi matnni o'qib beradi, o'quvchilar esa yozadilar. Ushbu usul orqali o'quvchilarda tinglab anglash va yozuv malakasi rivojlanadi.

2. Izohli diktant.

Bu diktant davomida o'qituvchi matnni izohlab, ayrim so'zlar yoki iboralarning yozilishi haqida tushuncha beradi. Bu o'rgatuvchi diktant bo'lib, ayniqsa yangi mavzularni mustahkamlashda qo'llaniladi.

3. Tanlab yoziladigan diktant.

Matndan faqat belgilangan qoidalarga oid so'zlar tanlab yoziladi. Masalan, undosh harflarning imlosi, bosh harf bilan yoziladigan so'zlar, yoki tinish belgilarini qo'llash holatlari.

4. O'zgaruvchan diktant.

Bu turdagi diktantda matnning ayrim qismlari (soʻzlar, iboralar) tushirib qoldiriladi. Oʻquvchilar uni mustaqil toʻldiradilar. Bu ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

5. Soʻzlar diktanti.

Darsda yangi oʻrganilgan soʻzlar asosida tashkil etiladi. Soʻzlar ketma-ket aytiladi, oʻquvchilar yozib oladilar. Soʻzlar tanlovi dars mavzusiga mos boʻlishi muhim.

6. Grafik diktant.

Boshlangʻich sinflarda qoʻllaniladigan maxsus shakldagi diktant boʻlib, bu orqali oʻquvchilarning harf shakllari, chiziq ustida toʻgʻri yozish qobiliyati tekshiriladi.

Taʼlimiy diktantni tashkil etish bosqichlari.

1. Tayyorgarlik bosqichi.

- Oʻquvchilar daftar, ruchka va boshqa zarur anjomlarini tayyorlaydi;
- Diktant mavzusiga oid ogʻzaki tayyorgarlik ishlari olib boriladi (matn mazmuni, qoidalar takrorlanadi);

- Oʻquvchilarning darsga boʻlgan psixologik tayyorgarligi taʼminlanadi.

2. Matnni oʻqish va yozish.

- Matn avval toʻliq bir marta ifodali oʻqiladi;
- Keyin matn qismlarga boʻlinib, har bir gap ikki marta aytiladi;
- Har bir gap yozilib boʻlgach, oʻqituvchi navbatdagi gapni oʻqiydi.

3. Tekshirish.

- Matn yana bir bor toʻliq oʻqib eshittiriladi;
- Oʻquvchilar oʻz yozuvlarini tekshiradilar;
- Zaruratga qarab oʻqituvchi matnni doskada yozib, umumiy tahlil oʻtkazadi.

4. Xatolarni tahlil qilish.

- Eng koʻp uchragan xatolar aniqlanadi;
- Ular ustida jamoaviy yoki individual ishlanadi;
- Xatolar sabablarini aniqlab, kelajakda bartaraf etish chorasi belgilanadi.

Oʻqituvchining roli va metodik yondashuvlar

Oʻqituvchi diktantlarni tashkil etishda quyidagilarga alohida eʼtibor qaratishi lozim:

- Matn oʻquvchilarning yoshiga, bilim darajasiga mos boʻlishi;
- Tarbiyaviy jihatdan ahamiyatli, mazmunli boʻlishi;
- Imloviy qoidalarini qamrab olishi;
- Yozish uchun qulay va tushunarli boʻlishi.

Shuningdek, quyidagi metodik yondashuvlar tavsiya etiladi:

- Diktantni darsning muhim qismi sifatida tashkil etish;
- Interfaol usullardan foydalanish (juftlikda tekshirish, oʻzaro baholash);
- Tarqatma materiallar yordamida diktantni qiziqarli tashkil etish;
- Oʻquvchilarning shaxsiy xatolari ustida individual ishlash.

XULOSA

Boshlangʻich sinflarda taʼlimiy diktantlar oʻquvchilarning yozma nutqini rivojlantirish, savodxonligini oshirish, grammatika va imlo qoidalarini oʻzlashtirishda

beqiyos ahamiyatga ega. Diktantlar orqali bolalarning tinglash, anglash, yozish, tahlil qilish, xulosa chiqarish ko'nikmalari rivojlanadi. Shu boisdan ham har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi ta'limiy diktantni samarali va to'g'ri tashkil etishga alohida e'tibor qaratmog'i lozim. Zero, mustahkam savodxonlik poydevori aynan boshlang'ich bosqichda qo'yiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qodirova M. T., Tursunxo'jayeva M. "Ona tili o'qitish metodikasi". – Toshkent: "O'qituvchi", 2019.
2. Toshpo'latova S. "Boshlang'ich sinfda savod o'rgatish va ona tili o'qitish metodikasi". – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
3. Qurbonova M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlikni shakllantirishda diktant turlaridan foydalanish". "Xalq ta'limi" jurnali, 2022, №3.
4. Karimova N. "Ona tili darslarida ta'limiy diktantlardan foydalanish metodikasi". "Pedagogik izlanishlar" jurnali, 2021, №2.